

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.023>

УДК 334.502/504

JEL: Q57, P25, R38

В.А. УСТИМЕНКО, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент НАН і НАПрН України, заслужений юрист України, член Президії НАН України

вул. Володимирська, 54, 01030, Київ, Україна

e-mail: v.a.ustymenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1094-422X>

О.В. ТАРАСЕВИЧ, д-р екон. наук, доц.,

завідувачка відділу економіко-правових проблем містознавства

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»

вул. Марії Капніст, 2, 03057, Київ, Україна

e-mail: Tarasevych@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6016-3608>

Р.С. КІРІН, д-р юрид. наук, доц., провідний науковий співробітник відділу

економіко-правових проблем містознавства

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»

вул. Марії Капніст, 2, 03057, Київ, Україна

e-mail: kirinrs62@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

Є.С. ГРАДОБОЄВА, канд. екон. наук, старший науковий співробітник відділу

економіко-правових проблем містознавства

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»

вул. Марії Капніст, 2, 03057, Київ, Україна

e-mail: gradeliz81@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1086-8159>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УРБОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Досліджено наявне нормативно-правове і економічне забезпечення системи екологічної безпеки міст (урбоекологічної безпеки), сформоване на міжнародному та європейському рівнях. Проаналізовано світовий досвід з повоєнного відновлення екологічної безпеки міст, що зазнали мілітарного впливу. Сформовано пропозиції щодо адаптації світового досвіду економіко-правового забезпечення відновлення і зміцнення урбоекологічної безпеки в умовах глобалізації, суспільних трансформацій та мілітарного впливу для впровадження в українських містах.

Ключові слова: урбоекологічна безпека; безпека міст; мілітарний вплив; навколишнє природне середовище; повоєнне відновлення довкілля.

Ц и т у в а н н я: Устименко В.А., Тарасевич О.В., Кірін Р.С., Градобоева Є.С. Економіко-правовий вимір забезпечення урбоекологічної безпеки: світовий досвід і висновки для України. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 23—40. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.023>

Минуло три роки з дня набрання чинності новітньою Стратегією державної екологічної політики України¹ (далі — Закон № 2697-VIII), у якій зазначено, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій посилили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від держави вжиття термінових заходів. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, згідно із Законом України № 2697-VIII, виступають одними з основних засад державної екологічної політики країни, тоді як ключовим інструментом її реалізації є законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища, адаптоване до законодавства Європейського Союзу і спрямоване на досягнення національних пріоритетів, а також забезпечення його наближення до відповідних директив ЄС, упровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна. Утім, досягнення збалансованого (сталого) розвитку було неможливим через те, що еволюція економіки країни протягом тривалого часу супроводжувалася незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, підпорядкованістю екологічних пріоритетів економічній доцільності, неврахуванням наслідків для довкілля в законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах і обумовленою цим низькою пріоритетністю питань захисту довкілля та екологічної безпеки в більшості населених пунктів, насамперед промислово розвинутих і монофункціональних міст. Як наслідок, рівень екологічної небезпеки великої кількості українських міст, стан довкілля яких уже протягом багатьох років поспіль характеризується вкрай негативними показниками, викликає занепокоєння як владних структур усіх рівнів, власне, містян і громадськості, так і міжнародних партнерів країни. Особливо катастрофічними для довкілля ряду українських міст стали наслідки збройної агресії Російської Федерації. Усе це посилює актуальність для України проблематики забезпечення і зміцнення урбоекотологічної безпеки на базі економіко-правового аналізу відповідного світового досвіду і оцінки можливостей його адаптації та використання.

На підтвердження такої позиції свідчить і визнання високого рівня ризиків для природних екосистем і здоров'я населення, інших проблем у екологічній сфері викликами і загрозами національній безпеці України, що зумовлені: 1) значним забрудненням навколишнього природного середовища через техногенне навантаження; 2) нераціональним використанням природно-ресурсного потенціалу; 3) значними обсягами накопичених в Україні відходів; 4) загостренням екологічних і техногенних проблем у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі (наразі територіальне охоплення зазначеного пункту значно розширене і нині включає низку міст і населених пунктів на територіях регіонів країни, що зазнали збройної агресії РФ); 5) недостатнім рівнем адаптаційних можливостей галузей економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату; 6) неналежним станом системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, єдиної державної системи захисту².

¹ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

² Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації. Рішення Ради національної безпеки і оборони України.

**Комплексний індекс забруднення атмосферного повітря (КІЗА)
10 найбільш забруднених міст України у 2019-му — I півріччі 2021 р.**

Міста	КІЗА		
	2019	2020	2021 (I півріччя)
Маріуполь	17,9	15,7	13,7
Дніпро	17,2	14,1	11,0
Одеса	14,4	12,7	11,8
Кам'янське	14,3	14,8	13,7
Кривий Ріг	12,7	13,8	10,8
Київ	9,3	9,2	9,2
Миколаїв	13,3	8,7	8,5
Запоріжжя	7,9	7,8	7,8
Херсон	10,3	8,1	7,5
Краматорськ	7,5	7,5	6,8

Джерело: складено авторами за: Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за I півріччя 2021 року (за даними мережі спостережень Національної гідрометслужби України). Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського, 2022. URL: <http://cgo-sreznevskiy.kyiv.ua/data/ukr-zabrud-viz-1/oglyad-stanu-zabrudnennya-za--pivrichchya-2021-sayt.pdf>; Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за даними спостережень гідрометеорологічних організацій у 2020 році. Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського, 2021. URL: <http://cgo-sreznevskiy.kyiv.ua/data/ukr-zabrud-viz-1/oglyad-stanu-zabrudnennya-2020-sayt.pdf>; Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за даними спостережень гідрометеорологічних організацій у 2019 році. Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського, 2020. URL: http://cgo-sreznevskiy.kyiv.ua/index.php?fn=u_zabrud&f=ukraine

Отже, **мета статті** — проаналізувати економіко-правові аспекти світового досвіду щодо забезпечення, відновлення і зміцнення урбоекологічної безпеки в умовах глобалізації, суспільних трансформацій та мілітарного впливу на довкілля і визначити можливості його адаптації для впровадження в українських містах.

Відповідно до ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі — Закон № 1264-ХІІ), екологічною безпекою «...є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей»³. Міський рівень екологічної безпеки охоплює поняття «урбоекологічна безпека».

У першому розділі Закону України № 2697-VIII, присвяченому аналізу існуючих проблем і сучасного стану довкілля в Україні, особливу увагу приділено забрудненню атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів, яке, незважаючи на певний спад виробництва в країні, зберігається протягом багатьох років поспіль на стабільно високому рівні (табл.). Крім

ни від 23.03.2021 р. (введено в дію Указом Президента України № 111/2021 від 23.03.2021 р.). *Офіційний вісник України*. 2021 р. № 26. Ст. 1249.

³ Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України № 1264-ХІІ від 25.06.1991 р. (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

того, українськими містами у водні об'єкти скидаються неочищеними значні обсяги стічних вод. Так, перша трійка зазначених у табл. обласних центрів і відповідні регіони «лідують» за показником обсягу скидання забруднених стічних вод, що, за підсумками 2020 р., сягнуло, зокрема, у Дніпропетровській області 127,7 млн м³ (або 22,6% від загального обсягу скидів в області), Донецькій — 76,4 млн м³ (7,1%), Одеській — 24,5 млн м³ (16,4%)⁴. За даними спостережень, у 2020 р. в Маріуполі та Краматорську Донецької області найбільш забрудненими виявились і ґрунти⁵.

Більшість міст стикаються також із значними труднощами в управлінні твердими відходами, що обумовлено як недостатнім рівнем фінансування цього сектору, так і недосконалістю відповідного законодавства та інституційною неспроможністю. У 2020 р. обсяги утворення відходів в Україні збільшилися порівняно з 2019 р. на 21 млн т⁶. Максимальне техногенне навантаження в територіальному розрізі традиційно припадає на міста промислово розвинутих регіонів: у 2020 р. найбільша кількість відходів утворилась у Дніпропетровській (57,13%), Полтавській (22,07%), Кіровоградській (8,47%) і Донецькій (5,98%) областях, тоді як на решту областей припало 6,35% від загального обсягу утворення відходів⁷. При цьому, зважаючи на триваючу збройну агресію РФ проти України, окреслені проблеми у сфері поводження з відходами українських міст і відповідні показники, що характеризують її стан, у найближчій і середньостроковій перспективі, на жаль, матимуть негативну тенденцію до стрімкого погіршення. Адже в ряді міст (зокрема, Києві, Бучі, Волновасі, Ворзелі, Гостомелі, Ірпені, Маріуполі, Харкові, Чернігові тощо) до традиційних промислових і побутових відходів наразі додалися ще й так звані «мілітаристські» відходи (утворені внаслідок військових дій і озброєного протистояння) — залишки військової техніки, зруйнованих будівель, споруд і елементів інфраструктури, утилізація яких пов'язана із залученням додаткових потужностей і неможлива без попереднього розмінування території та її очищення від боєприпасів, що не розірвалися [1, с. 13]. Значних пошкоджень і руйнувань також зазнали транспортні магістралі та міська інфраструктура з обслуговування населення в плані збирання й вивезення твердих побутових відходів, що, звісно ж, справляє негативний вплив на стан відповідної сфери, унеможливаючи її безперебійне функціонування, і в цілому призводить до значного погіршення стану довкілля міст і населених пунктів на територіях, що зазнали збройної агресії РФ. Крім того, унаслідок безконтрольного пересування російської військової техніки через зону відчуження ЧАЕС без належних заходів знезараження доволі частими є факти радіаційного забруднення.

Щодня наслідками вторгнення Російської Федерації в Україну стають численні та масштабні пошкодження інфраструктури в містах, що, у свою

⁴ Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2020 році. Міністерство розвитку громад та територій України. Київ, 2021. 385 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/2021_naczdopovid-za-2020.pdf

⁵ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2020 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 2022. 420 с. URL: [https://mep.gov.ua/files/docs/Zvit/2022/Національна%20Доповідь%202020%20\(2\).pdf](https://mep.gov.ua/files/docs/Zvit/2022/Національна%20Доповідь%202020%20(2).pdf)

⁶ Там само. С. 275.

⁷ Там само.

чергу, призводить до виникнення загроз їх екологічній безпеці, включаючи, зокрема:

- загрозу аварійного забруднення річок (які є джерелами води як для промислових підприємств, так і для підприємств міського господарства, що надають житлово-комунальні послуги, у тому числі містянам) через завдану шкоду системам водопостачання, водовідведення і водогосподарській інфраструктурі та комунікаціям міст і населених пунктів України;
- загрозу локального (але вельми відчутного за своїми наслідками) забруднення підземних і поверхневих вод унаслідок масштабних розливів нафтопродуктів з підірваних резервуарів та від знищеної техніки, а також через інші бойові дії;
- загрозу радіаційної небезпеки внаслідок зростання ймовірності аварій на об'єктах атомної енергетики через триваючі активні бойові дії у містах розташування і прилеглих регіонах;
- загрозу забруднення повітря через пожежі, викликані обстрілами;
- загрозу забруднення ґрунтів знищеною військовою технікою і боеприпасами, розірваними ракетами і авіабомбами, хімічними речовинами (у тому числі важкими металами), а також забруднення, порушення й втрати земельного фонду внаслідок використання агресором снарядів з білим фосфором, що заборонено Женевською конвенцією про захист жертв війни 1977 р.;
- ризик зростання ймовірності руйнування хвостових і шламосховищ, сміттєзвалищ, що загрожує забрудненням водойм і виникненням надзвичайних ситуацій у містах і регіонах тощо⁸.

Отже, навколишнє природне середовище міст України зазнає значного антропогенного навантаження, що вимагає від владних структур усіх рівнів прийняття ефективних рішень і реалізації відповідних їм практичних кроків з удосконалення економіко-правового забезпечення та зміцнення екологічної безпеки міст, а також усунення руйнівних для їх довкілля наслідків збройної агресії РФ з використанням дієвих механізмів і ефективного інструментарію екологізації усіх сфер міської економіки і життєдіяльності міст у цілому з урахуванням відповідного позитивного світового досвіду.

СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УРБОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Цього року виповнюється півстоліття з моменту прийняття Стокгольмської декларації з довкілля (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment Stockholm)⁹ — базового акта міжнародного екологічного права, 15-й принцип якої полягає в необхідності таких планування населених пунктів і урбанізації, щоб уникнути негативних наслідків для довкілля та отримати максимальну користь від соціального й економічного розвитку.

⁸ Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 4—10 травня 2022 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 2022. 12 трав. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39210.html>

⁹ Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. Міжнародний документ ООН від 16.06.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text

З прийняттям Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) (United Nations Environment Programme — UNEP) екологічні питання стали невід’ємним аспектом діяльності всієї системи ООН, спрямованої на розв’язання найгостріших проблем сучасної екологічної кризи і забезпечення природоохоронного компоненту сталого розвитку. Проте обговорення питань екологічної безпеки на міжнародному рівні почалося лише в 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку, яка відбулась у Ріо-де-Жанейро. Серед принципів прийнятої декларації (Rio Declaration on Environment and Development, 1992)¹⁰ є положення, які лише опосередковано торкаються права містян на безпечне для життя і здоров’я довкілля і на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, як-от: а) екологічні питання найефективніше вирішуються на відповідному рівні за участю всіх зацікавлених громадян; б) на національному рівні кожна людина повинна мати відповідний доступ до інформації щодо навколишнього середовища, яка є в розпорядженні державних органів, включаючи інформацію про небезпечні матеріали і діяльність у їхніх громадах, і можливість брати участь у процесах прийняття рішень; в) держави розвивають і заохочують поінформованість і участь населення шляхом широкого надання інформації; г) забезпечується ефективна можливість використовувати судові та адміністративні процедури, включаючи відшкодування і засоби судового захисту.

З наукових позицій міжнародний рівень права екологічної безпеки розглядали представники як міжнародного й екологічного права, так і вчені екологи та економісти. Зокрема, слід виокремити праці таких відомих науковців, як В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, В.М. Геєць, О.Б. Загурський, Ю.А. Краснова, О.П. Лотуш, Г.О. Обиход, М.А. Хвесик, Д.В. Якушев та інші.

Так, М.А. Хвесиком і Г.О. Обиход проаналізовано специфіку глобальних, регіональних і місцевих екологічних небезпек і на цьому ґрунті сформовано методичні підходи до просторового виміру екологічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки [2]. Окремі дослідження В.М. Гейця присвячено розробленню заходів для досягнення сталого розвитку в контексті запобігання змінам клімату, забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки, зокрема, заходів і ринкових механізмів із скорочення викидів парникових газів і шкідливих речовин, зниження вуглецемісткості ВВП, зменшення негативного впливу енергетики на навколишнє природне середовище [3]. Досліджуючи джерела міжнародно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки, Ю.А. Краснова запропонувала таку їх класифікацію: 1) акти щодо забезпечення глобальної екологічної безпеки, відвернення катастроф загальнопланетарного масштабу; 2) акти щодо попередження транскордонного впливу діяльності під юрисдикцією та контролем однієї держави на довкілля інших держав; 3) акти щодо забезпечення екологічної безпеки певних регіонів; 4) акти міжнародного права, якими запроваджуються механізми гарантування екологічної безпеки [4, с. 99]. О.Б. Загурським розглянуто міжнародні стандарти забезпечення екологіч-

¹⁰ Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. Міжнародний документ ООН від 14.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

ної безпеки і досліджено правову природу екологічної політики в контексті забезпечення екологічної безпеки [5].

Таким чином, слід зазначити, що в наведених і багатьох інших наукових результатах досліджень і змісті міжнародних документів акцент зроблений, головним чином, на загальних питаннях міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки, проте відносини урбоекологічної безпеки розглядаються вкрай обмежено й переважно опосередковано, що актуалізує необхідність пошуків у цьому напрямі. Головна причина такої ситуації полягає в тому, що нині інтерес дослідників зосереджується окремо або на міжнародно-правовому забезпеченні екологічної безпеки, або на регламентації відносин містобудування. Водночас бракує комплексних досліджень проблем екологічної безпеки урбанізованих утворень, хоча при цьому загальновідомо, що саме високоурбанізовані райони, міські агломерації та великі промислові міста були, є і залишаться основними центрами зосередження екологічних проблем в Україні.

Водночас, усвідомлюючи закономірність концентрації екологічних проблем у містах, агломераціях та інших урбанізованих утвореннях і пов'язану з цим вельми високу ймовірність виникнення ризиків загроз їх екологічній безпеці, Генеральна Асамблея ООН 23 грудня 2016 р. ухвалила Габітат III (Habitat III, United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development, 2016)¹¹. У Новій програмі розвитку міст (New Urban Agenda) крім специфічних технократичних рішень для економіки й управління викладено ідеологічну основу, сформовану навколо кількох ключових ідей — демократичний розвиток і повага до прав людини, зв'язок між довкіллям і урбанізацією, безпека для всіх, хто живе в містах, зменшення ризиків і міська стійкість, створення глобального механізму моніторингу для відстеження всіх цих питань і проблем. Крім того, у програмі визнаються тренди в урбанізації, що полягають у перетворенні міст на мегарегіони, міські коридори і міста-регіони, за одночасного визнання, що міста і метрополії, переважно столичні, є основними драйверами національних економік.

Слід також виокремити одну з Цілей сталого розвитку до 2030 р.¹², а саме Ціль 11 — забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів, про підтримку якої наголошено в Указі Президента України¹³. Її суть полягає в тому, що досягнення безпеки і сталого розвитку міст означає: забезпечення безпечним і доступним житлом; модернізацію нетрів; інвестиції у громадський транспорт; створення зелених громадських територій; удосконалення міського планування і управління в такий спосіб, який одночасно забезпечуватиме інклюзивність і загальну рівноправну участь.

¹¹ The New Urban Agenda was adopted at the United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III) in Quito, Ecuador, 20 October 2016. In: New Urban Agenda. United Nations, 2017. 66 p. URL: <http://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-English.pdf>

¹² URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83

¹³ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.

СУЧАСНЕ ЄВРОПЕЙСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УРБОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

З початку 1970-х років екологічна політика ЄС формується в програмах дій у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Наразі Восьма така програма дій визначає напрям європейської екологічної політики на період до 2030 р. Метою проекту є прискорення переходу до кліматично нейтральної, ресурсоефективної, стійкої економіки, у рамках якої планеті повертається більше ресурсів, ніж споживається. У ньому стверджується, що благополуччя і процвітання людини залежать від здоров'я екосистем, у межах яких вона здійснює свою діяльність. У ньому також закріплено шість першочергових завдань, що базуються на цілях Європейського зеленого курсу (ЄЗК)¹⁴, серед яких є й ті, що певною мірою стосуються урбоєкологічної безпеки: зниження екологічного і кліматичного навантаження; усунення зв'язку між економічним зростанням, використанням ресурсів і погіршенням стану навколишнього природного середовища; прагнення до нульового забруднення, у тому числі повітря, води й ґрунту; тощо.

Право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління значною часткою публічних справ, під власну відповідальність, у інтересах місцевого населення, відповідно до ч. 1 ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування (European Charter of Local Self-Government, 1985)¹⁵, означає місцеве самоврядування. Для України однією з головних нерозв'язаних урбаністичних проблем залишається приведення законодавства і практики роботи у відповідність із сучасними стандартами, що дадуть розробникам планів на місцевому рівні більший простір для маневру в управлінні розвитком¹⁶. Саме цей принцип став одним з необхідних вихідних матеріалів для таких урбаністичних хартій:

- Європейської хартії міст — I (European Urban Charter, 1992)¹⁷, яка надає низку універсальних керівних принципів і набір методологічних підходів щодо вдосконалення якості життя в європейських містах з акцентом у тому числі на незабруднене й здорове навколишнє середовище, охорону природи і природних ресурсів, управління місцевими природними ресурсами й активами місцевими органами влади та їх використання в раціональний, дбайливий, ефективний і справедливий спосіб на благо всіх громадян;
- Європейської хартії міст — II (European Urban Charter II. Manifesto for a new urbanity, 2008)¹⁸, у якій стосовно міського середовища серед іншого зазна-

¹⁴ The European Green Deal. *European Commission*. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52019DC0640> (дата звернення: 23.05.2022).

¹⁵ Європейська хартія місцевого самоврядування. Міжнародний документ Ради Європи від 15.10.1985 р. (ратифікована Законом України № 452/97-ВР від 15.07.1997 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 23.05.2022).

¹⁶ Україна. Огляд процесів урбанізації. Міжнародний банк реконструкції та розвитку/Світовий банк, 2015. 218 с. URL: https://city2030.org.ua/sites/default/files/documents/Urban%20Review%20UA_0.pdf

¹⁷ European Urban Charter. A. The European Declaration of Urban Rights. B. The European Urban Charter. Strasbourg, 1992. URL: <https://rm.coe.int/168071923d> (дата звернення: 23.05.2022).

¹⁸ European Urban Charter II. Manifesto for a new urbanity. Adopted by the Congress on the occasion of its 15th Plenary Session in Strasbourg on 29 May 2008. URL: <https://rm.coe.int/european-urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity/168071a1b5> (дата звернення: 23.05.2022).

чено, що основною причиною погіршення навколишнього природного середовища міст є розширення їх територій, яке зазвичай супроводжується функціональною енергомісткою спеціалізацією з відповідним зменшенням екологічного капіталу міст і збільшенням шкоди — це політика, яка не має майбутнього;

- Ольборзької хартії «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» (Aalborg Charter «Cities of Europe on the Road to Sustainable Development», 1994) та Ольборзьких зобов'язань (Aalborg Commitments, 2004)¹⁹, де наголошено на необхідності запобігання токсикації екосистем, а також глибокого альтернативного розуміння міського середовища як енергетичної системи;

- Лейпцизької хартії «Міста Європи на шляху сталого розвитку» (Leipzig Charter on Sustainable Development of European cities, 2007)²⁰ і Нової Лейпцизької хартії «Трансформаційна сила міст для загального блага» (The New Leipzig Charter «The transformative power of cities for the common good», 2020)²¹, де необхідність сталого перетворення підкреслюється Порядком денним сталого розвитку на період до 2030 р. (The 2030 Agenda for Sustainable Development), зокрема, Ціллю сталого розвитку 11 — зробити міста інклюзивними, безпечними, стійкими і сталими, Новим міським порядком денним (New City Agenda), Паризькою кліматичною угодою (Paris Agreement, 2015) та Європейським зеленим курсом. Мета останнього — зробити Європу першим кліматично нейтральним континентом у світі, а Нова Лейпцизька хартія забезпечує політичну основу для уявлення й реалізації цих європейських і глобальних угод на міському рівні.

Наразі в ЄС запроваджується ціла низка ініціатив для підтримки місцевих і регіональних органів влади, які хочуть бути активними в реалізації Європейського зеленого курсу. Ідеться, зокрема, про Угоду мерів, Угоду зелених міст, Виклик для 100 розумних міст, Декларацію європейських міст з циклічною економікою, Платформу справедливого переходу тощо. У червні 2020 р. Комітет регіонів ЄС створив нову робочу групу «Зелений курс іде на місцевий рівень» (Green Deal Going Local)²² з метою гарантування безпосередньої участі міст і регіонів ЄС у визначенні, реалізації та оцінюванні численних ініціатив, передбачених ЄЗК.

Нарешті, слід ураховувати й положення Угоди про асоціацію України з ЄС²³, відповідно до ст. 361 якої співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього природного середо-

¹⁹ Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability. Approved by the participants at the European Conference on Sustainable Cities & Towns in Aalborg, Denmark on 27 May 1994. Aalborg Charter. URL: <http://portal.uur.cz/pdf/aalborg-charter-1994.pdf>

²⁰ Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку». Асоціація міст України. Офіційний сайт. 2022. URL: https://2.auc.org.ua/sites/default/files/leypczka_hartiya.pdf (дата звернення: 23.05.2022).

²¹ The New Leipzig Charter «The transformative power of cities for the common good». Adopted at the Informal Ministerial Meeting on Urban Matters on 30 November 2020. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_en.pdf

²² Європейський Зелений Курс. Представництво України при Європейському Союзі. 2021. 15 квіт. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення: 23.05.2022).

²³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р.). Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

вища, захист громадського здоров'я, розсудливе й раціональне використання природних ресурсів і заохочення на міжнародному рівні заходів, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища (*inter alia*) у такій сфері, як міське середовище.

СВІТОВИЙ ДОСВІД З ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МІСТ, ЩО ЗАЗНАЛИ МІЛІТАРНОГО ВПЛИВУ

На окрему увагу заслуговує аналіз міжнародного і європейського досвіду з відновлення екологічної безпеки міст, що зазнали мілітарного впливу. Для України він має надзвичайно важливе значення, адже масштаби і характер знищення міського середовища і завданої шкоди довкіллю окремих населених пунктів країни внаслідок збройної агресії РФ за всіма існуючими показниками і критеріями є катастрофічними й безпрецедентними у вітчизняній історії.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України²⁴, за більш як два місяці з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну зафіксовано понад 200 випадків екоциду, спричиненого наслідками російської агресії. У територіальному розрізі найбільше випадків екологічного злочину виявлено на Київщині (34), Донеччині (27) та Дніпропетровщині (22).

Згідно із ст. 441 Кримінального кодексу України, під екоцидом розуміється: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу; 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів; 3) вчинення інших дій, що можуть призвести до екологічної катастрофи. З огляду на це, кожне влучення зброї у будь-який інфраструктурний об'єкт, природоцінні території є діями, спрямованими на знищення довкілля, збитки від яких уже обчислюються сотнями мільярдів гривень. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України намагається отримати інформацію про всі негативні ситуації, що відбуваються у зв'язку з російською окупацією, розробляє нові методики, прораховує шкоду атмосферному повітрю, ґрунтам, природному заповідному фонду²⁵.

Єврокомісар з питань навколишнього середовища, Світового океану та рибальства В. Сінкявічюс вийшов з ініціативою залучити Україну до запущеної з 1992 р. великої міжнародної програми LIFE, яка має бюджет на 2021—2027 рр. понад 5,5 млрд євро²⁶. Слід звернути увагу, що ця програма є інструментом фінансування ЄС для захисту навколишнього середовища і кліматичних заходів, якому 21 травня 2022 р. виповнилося 30 років. Вона містить чотири нові підпрограми: природа й біорізноманіття, циркулярна економіка і якість життя, пом'якшення наслідків зміни клімату й адаптація, перехід до чистої енергії, які почнуть отримувати фінансування з 2022 р.²⁷ Отже, на нашу думку, доцільно доповнити Програму ЄС з фінансування захисту навколишнього середовища та кліматичних заходів на 2022—2027 рр.

²⁴ Російські війська вчинили понад 200 злочинів проти українського довкілля: найбільше — на Київщині та Донеччині. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. 2022. 11 трав. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39179.html>

²⁵ Там само.

²⁶ LIFE Programme: More than €290 million in EU funding for nature, environment and climate action projects. *European Commission*. 2021. Nov 25. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6178 (дата звернення: 23.05.2022).

²⁷ Там само.

спеціальною підпрограмою для України «Повоєнне відновлення довкілля» (Postwar environmental restoration).

Людина і навколишнє природне середовище повинні бути позбавлені наслідків застосування ядерної та інших видів зброї масового знищення. Держави мають прагнути до якнайшвидшого досягнення домовленостей у відповідних міжнародних органах щодо ліквідації та повного знищення цих видів зброї. Такий зміст має Принцип 26 Декларації Конференції ООН з проблем оточуючого людину середовища (The Stockholm Declaration of the of the United Nations Conference on the Human Environment, 1972), прийнятої в Стокгольмі 16 червня 1972 р.²⁸ Саме її, серед інших міжнародних актів, покладено в основу іншого документа ООН — Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Environmental Modification Convention — ENMOD, 1977)²⁹, одним з головних меседжів якої, згідно із ст. 1, є зобов'язання кожної держави — учасниці цієї Конвенції не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, в якості способів руйнування, заподіяння шкоди або втрат будь-якій іншій державі-учасниці.

Зазначена Конвенція була підписана від імені СРСР 18 травня 1977 р., ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 16 травня 1978 р. та Президією Верховної Ради УРСР (Указ від 25.05.1978 р. № 3415-IX) і відповідно до п. 3 ст. IX Конвенції набула чинності для СРСР 5 жовтня 1978 р. Враховуючи приписи ст. 6 і 7 Закону України «Про правонаступництво України»³⁰, можна констатувати, що, по-перше, Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України, і, по-друге, Україна є правонаступницею прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки. Аналогічні міжнародні зобов'язання щодо заборони військового чи будь-якого ворожого використання засобів впливу на довкілля України має і країна-агресор.

Виходячи з положень зазначеної Конвенції її держави-учасниці зобов'язуються консультуватися та співпрацювати одна з одною у вирішенні будь-яких питань, які можуть виникнути стосовно цілей або у зв'язку з виконанням положень цього документа. Такі консультації та співробітництво можуть здійснюватися також шляхом використання відповідних міжнародних процедур у рамках ООН і згідно з її Статутом, включаючи використання послуг відповідних міжнародних організацій і Консультативного комітету експертів. Передбачений цією Конвенцією механізм полягає в такому:

1) ООН протягом одного місяця після отримання прохання будь-якої держави-учасниці скликає Консультативний комітет експертів;

²⁸ Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 16.06.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text

²⁹ Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 18.05.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text

³⁰ Про правонаступництво України. Закон України № 1543-XII від 12.09.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617.

2) будь-яка держава-учасниця може призначити експерта в Консультативний комітет експертів, функції та правила процедури якого викладено в Додатку, що становить невід'ємну частину Конвенції;

3) Консультативний комітет експертів передає ООН документ, що підсумовує з'ясування фактичних обставин справи, який повинен включати всі подані під час його засідань точки зору та інформацію; ООН розсилає цей документ усім державам-учасницям;

4) будь-яка держава-учасниця, яка має підстави вважати, що будь-яка інша держава-учасниця діє з порушенням зобов'язань, які випливають з положень Конвенції, може подати скаргу до Ради Безпеки ООН;

5) така скарга має містити всю інформацію, що відноситься до справи, а також усі можливі докази, що підтверджують її обґрунтованість;

6) кожна держава-учасниця зобов'язується співпрацювати в проведенні будь-яких розслідувань, які можуть бути здійснені Радою Безпеки, відповідно до положень Статуту ООН, на підставі отриманої скарги; Рада Безпеки інформує держави-учасниці про результати розслідування;

7) кожна держава-учасниця зобов'язується надавати або підтримувати допомогу відповідно до положень Статуту ООН будь-якій державі-учасниці, яка звернеться з таким проханням, якщо Рада Безпеки прийме рішення про те, що такий учасник зазнав шкоди або, ймовірно, зазнає збитків унаслідок порушення Конвенції.

Проте, як стверджують у Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України, у світовій практиці майже немає прикладів отримання відшкодування за збитки, завдані навколишньому природному середовищу в результаті воєнних дій. Утім, в даний час напручуються механізми в межах загального кейсу Кабінету Міністрів, завдяки чому Україна може стати першою країною світу, яка отримує репарації за завдану довкіллю шкоду³¹. Так, наразі на базі Державної екологічної інспекції України працює відповідний штаб, метою якого є фіксування таких злочинів, у тому числі розрахунків завданих ними збитків. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України також працює над оновленням запущеної до війни електронної платформи «Екосистема», у якій фіксуватимуться всі випадки пошкодження довкілля і відкриватиметься інформація про попередні розміри збитків, щоб згодом створити спільну базу³².

Слід зазначити, що в Україні ще у 2017 р. був прийнятий Порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України³³, пунктом 41 гл. 2 розд. 1 якого до об'єктів, які перебувають під його захистом і напад на які заборонений, віднесено й природне середовище. Крім того, з метою запобігання заподіяння внаслідок воєнних дій великого і довгостро-

³¹ Вперше у світі: Україна може отримати репарації за шкоду екології. Рубрика *media-рішень*. 2022. 06 квіт. URL: <https://rubryka.com/2022/04/06/vpershe-u-sviti-ukrayina-mozhe-otrymaty-reparatsiyi-za-shkodu-ekologiyi/> (дата звернення: 23.05.2022).

³² Російські війська вчинили понад 200 злочинів проти українського довкілля: найбільше — на Київщині та Донеччині. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 2022. 11 трав. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39179.html>

³³ Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

кового збитку природному середовищу для сторін, що воюють, зазначеним Порядком запроваджуються заборони й обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій, зокрема, забороняється застосовувати засоби впливу на природне середовище, який може мати довгострокові серйозні наслідки руйнування, запалювальні засоби проти цивільного населення і цивільних об'єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву, за винятком випадків, зазначених в Основних вимогах Протоколу III «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї» до Конвенції ООН 1980 р. «Про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію» (The United Nations Convention on Certain Conventional Weapons — CCW або CCWC, 1980)³⁴ (розд. VII).

Натомість, як зазначають експерти-екологи, наразі неможливо повністю оцінити вплив збройної агресії Російської Федерації на довкілля через брак точної інформації, оскільки, по-перше, збирання цих даних фахівцями є небезпечним унаслідок триваючих активних бойових дій, а, по-друге, не вся інформація може бути озвучена публічно з огляду на тактичні цілі. Хоча при цьому виокремлюються й прогножуються такі наслідки збройної агресії, як: вплив на ландшафт; втрата біорізноманіття; пожежі в екосистемах через бойові дії; хімічне забруднення від обстрілів і ракет; забруднення ґрунтів і моря нафтопродуктами; наслідки від пожеж на промислових об'єктах; стічні води в Дніпрі. Крім того, наголошується і на інших аспектах, пов'язаних з наслідками бойових дій, як-от: використання значної кількості природних ресурсів для відбудови країни; ризик невиконання Україною вже поставлених кліматичних цілей через неминучі значні викиди парникових газів; необхідність у ефективній системі моніторингу стану довкілля, яка б дозволила зафіксувати реальний обсяг завданої довкіллю шкоди і вжити найефективніших заходів; необхідність у максимальній фіксації усєї шкоди довкіллю для подальшої компенсації агресором; необхідність включення у план відновлення України заходів з відновлення й збереження екосистем, а до планів з відбудови населених пунктів — природоорієнтованих рішень і заходів з адаптації до зміни клімату³⁵.

Наведені положення щодо мілітарного впливу на довкілля хоча, безумовно, і є вірними, проте їх групування позбавлене системності. Більш доцільним уявляється використання в майбутній Загальнодержавній програмі повоєнного відновлення України, зокрема, у розділі відновлення екологічної безпеки міст і територій, механізмів, які апробовано в екологічному (оцінка впливу на довкілля) і кримінальному (склад екологічного правопорушення — об'єктивні та суб'єктивні ознаки) законодавстві, що дозволить не тільки систематизувати всі складові еколого-мілітарних правовідносин, а й відповідним чином класифікувати їх за еколого й економічно значущими критеріями.

³⁴ Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію. Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 10.10.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text

³⁵ Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. *Екодія*. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html> (дата звернення: 23.05.2022).

Оперативною реакцією уряду на необхідність визначення шкоди і збитків, завданих Україні внаслідок російської збройної агресії, є представлений Порядок³⁶, у якому таке визначення надається окремо за напрямками, серед яких виокремлено й такі: втрати земельного і лісового фонду, втрати надр, втрати акваторії, збитки, завдані природно-заповідному фонду, тощо. Водночас слід наголосити, що цей Порядок потребує подальшої конкретизації у міністерських і відомчих методиках з уточненням визначення шкоди і збитків за кожним напрямом, строк розробки яких становить шість місяців. Відповідальним за це міністерствам, іншим центральним і місцевим органам виконавчої влади слід щороку, до 1 квітня наступного періоду, надавати Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України необхідну інформацію для її узагальнення. При цьому переліки основних показників у межах кожного напрямку не є вичерпними і можуть бути доповнені в зазначених методиках.

Таким чином, практична реалізація даного Порядку не є настільки швидкою, як того вимагає екологічна ситуація в містах і на територіях, що зазнали мілітарного впливу. Проте за таких умов з'являється додатковий шанс використати наявний досвід у цій сфері. Йдеться насамперед про югославські війни 1991—2001 рр., унаслідок яких спеціальна дослідницька комісія акумулювала інформацію з усіх районів колишньої Югославії, за винятком Косово, і використовувала власну методику оцінювання збитків, оскільки подібної стандартизованої методології на той час не існувало. Дослідження проводилося протягом 10 днів групою експертів з Регіонального центру навколишнього середовища Центральної та Східної Європи (Regional Environment Center for Central and Eastern Europe — REC), експертами з інших країн. Штаб-квартира і регіональні офіси REC у п'яти відібраних країнах зібрали наявну інформацію і дані та систематизували їх у вигляді компіляції про вплив конфлікту на навколишнє середовище³⁷.

Цікавим є досвід Програми ООН з довкілля, яка на запит уряду Кот-д'Івуару провела комплексне оцінювання стану навколишнього природного середовища на ряді ключових територій, які постраждали від громадянської війни 2002 р. та заворушень після виборів у 2010 р. У процесі постконфліктної екологічної оцінки (The Post-Conflict Environmental Assessment — PCEA) розглядалися екологічні проблеми, які мають прямий або опосередкований зв'язок з військовим конфліктом у Кот-д'Івуарі: ліси, включаючи національні парки і класифіковані ліси; погіршення довкілля лагуни Ебрі; екологічні проблеми, пов'язані з швидким і незапланованим розширенням міст; промисловий і кустарний видобуток корисних копалин та його екологічні наслідки; ризик розливу нафти вздовж узбережжя Кот-д'Івуару³⁸. Корисним

³⁶ Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022 р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1413.

³⁷ Assessment of the Environmental Impact of Military Activities During the Yugoslavia Conflict. Preliminary Findings, June 1999. *reliefweb*. 1999. Jun 30. URL: <https://reliefweb.int/report/albania/assessment-environmental-impact-military-activities-during-yugoslavia-conflict> (дата звернення: 23.05.2022).

³⁸ Côte d'Ivoire. Post-Conflict Environmental Assessment. *United Nations Environment Programme*. July 2015. URL: https://postconflict.unep.ch/publications/Cote%20d%27Ivoire/UNEP_CDI_PCEA_EN.pdf

також, на нашу думку, є досвід сектору Газа щодо здійснення місцевими органами влади економічної оцінки завданої бойовими діями шкоди як стану довкілля в цілому, так і сфері поводження з відходами зокрема, а також розрахунку вартості захоронення відходів, спричинених ескалацією бойових дій у грудні 2008-го — січні 2009 р. Високий рівень забруднення в секторі Газа був пов'язаний із значною кількістю утворених відходів, а також бомбардуваннями очисних споруд, що спричинило скиди неочищених стоків у Середземне море³⁹. При цьому органами влади було здійснено економічну оцінку вартості вилучення, транспортування й захоронення відходів; вартості відновлення будь-якої постраждалої рекреаційної зони, що були забруднені в результаті розливів нафти, хімічних речовин, неочищених стоків, а також твердими відходами тощо, з метою розробки і реалізації подальших кроків щодо відновлення інфраструктури сфери життєдіяльності та надання підтримки виконавцям послуг з поводження з побутовими відходами в постконфліктних містах⁴⁰. Наприклад, розрахунок оцінки вартості захоронення відходів, що утворилися в результаті руйнування будинків у секторі Газа, відбувся в такий спосіб: зафіксований загальний обсяг будівельних відходів на території, що складав 600 тис. т, при щільності 1,2 т/м³ потребуватиме 500 тис. м³ простору. За умов допустимої висоти захоронення 5 м необхідна площа захоронення становитиме 100 тис. м² і 25% цієї ж площі слід відводити під санітарну зону. Отже, у результаті загальна потреба оцінюється в 125 тис. м² території, необхідної для захоронення відходів. З огляду на це, було розраховано вартість вивезення і захоронення відходів від руйнування будинків (17,49 млн дол.), що складалася з таких витрат: вартість завантаження і транспортування відходів (34% від загальної суми), вартість страхування через наявність волокон азбесту (7%), вартість екологічної експертизи (23%), альтернативна вартість землі площею 125 тис. м², на якій буде розміщено полігони захоронення (36%)⁴¹.

Урахування цього досвіду дозволяє стверджувати, що розробці або коригуванню місцевими органами виконавчої влади регіональних планів управління відходами в областях і громадах, постраждалих від воєнної агресії Російської Федерації, має передувати економічне оцінювання: вартості вилучення, транспортування і захоронення «мілітаристських» відходів, потенційної можливості їх повторного використання; вартості відповідної екологічної експертизи; вартості відновлення пошкодженої або зруйнованої міської інфраструктури з обслуговування населення щодо збирання і вивезення твердих побутових відходів; вартості відновлення інформаційної системи і системи моніторингу стану довкілля (якщо мали місце їх пошкодження або руйнування) з визначенням переліку відповідних заходів, потреб у переробних потужностях, а також з обґрунтуванням логістики. Крім того, зазначені показники доцільно також закріпити в майбутній методиці визна-

³⁹ Environmental Assessment of the Gaza Strip following the escalation of hostilities in December 2008 — January 2009. *United Nations Environment Programme*. September 2009. URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8736/UNEP_Gaza_EA.pdf?sequence=2&view=fulltext (дата звернення: 23.05.2022).

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

чення шкоди й обсягу збитків, завданих Україні збройною агресією РФ, за п'ятим напрямом «Втрати житлового фонду і об'єктів житлово-комунального господарства», затвердження якої, згідно з відповідною Постановою Кабінету Міністрів України⁴², покладено на Міністерство розвитку громад та територій України. Це створюватиме нормативно-правове підґрунтя для відшкодування Росією завданої шкоди і завдяки цьому формуватиме передумови врегулювання вирішення існуючих проблем у сфері поводження з відходами й узагалі екологічної безпеки в українських містах, що зазнали російської збройної агресії.

ВИСНОВКИ

Проведений економіко-правовий аналіз світового досвіду забезпечення урбоекологічної безпеки дав підстави для таких висновків.

Встановлено, що чинні акти міжнародно-правового регулювання відносин екологічної безпеки, у тому числі й містобудівних відносин, розглядають загальні відносини урбоекологічної безпеки обмежено і переважно опосередковано. При цьому обсяг їх регулювання в актах містобудівного законодавства переважає акти екологічного законодавства. Обґрунтовано, що в умовах глобалізації, яка детермінує всі сфери і умови життєдіяльності всіх верств міського населення, розширюються економіко-правова взаємодія і співробітництво країн. З огляду на це, перед Україною стоїть двоєдине завдання євроінтеграції: 1) впровадження позитивного досвіду європейських норм, стандартів і принципів урбаністичних хартій для подальшої оптимізації на основі модифікації вітчизняної урбоекологічної сфери шляхом гармонізації, адаптації, імплементації, рецепції та уніфікації з європейським законодавством і 2) збереження при цьому національної автентичності.

Виходячи з аналізу світового досвіду щодо відновлення екологічної безпеки міст, які зазнали мілітарного впливу, обґрунтовано доцільність:

- доповнення Програми ЄС з фінансування захисту навколишнього середовища та кліматичних заходів на 2022—2027 рр. спеціальною підпрограмою для України «Повоєнне відновлення довкілля»;
- використання в проєкті Загальнодержавної програми повоєнного відновлення України, зокрема в розділі відновлення екологічної безпеки міст і територій, механізмів, які апробовані в екологічному (оцінювання впливу на довкілля) і кримінальному (склад екологічного правопорушення — об'єктивні та суб'єктивні ознаки) законодавстві, що дозволить не тільки систематизувати всі складові еколого-мілітарних правовідносин, а й відповідним чином класифікувати їх за еколого та економічно значущими критеріями;
- використання апробованих інструментів і експертного досвіду Регіонального центру навколишнього середовища Центральної та Східної Європи, Програми ООН з довкілля, Програми LIFE, Консультативного комітету експертів та інших міжнародних організацій, передбачених Конвенцією ООН про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів

⁴² Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20.03.2022 р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1413.

впливу на природне середовище, щодо збирання, систематизації та комплексного оцінювання інформації і даних про вплив воєнних конфліктів на навколишнє природне середовище з метою розробки ефективних і визнаних на міжнародному рівні (сертифікованих, стандартизованих) методик визначення шкоди і збитків, завданих Україні внаслідок порушення Конвенції з боку РФ, і подання скарги до Ради Безпеки ООН про їх відшкодування;

• закріплення в майбутній методиці визначення шкоди й обсягу збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, за п'ятим напрямом «Втрати житлового фонду і об'єктів житлово-комунального господарства», передбаченим відповідною Постановою Кабінету Міністрів України, таких показників, як: вартість вилучення, транспортування й захоронення «мілітаристських» відходів; вартість відновлення пошкодженої або зруйнованої міської інфраструктури з обслуговування населення щодо збирання і вивезення твердих побутових відходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Денісов Н., Аверін Д. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. Київ, ВАІТЕ, 2017. 88 с.
2. Екологічна безпека в умовах глобалізації світової економіки. Моногр. За ред. М.А. Хвесика. Київ, ДУ «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2018. 617 с.
3. Геєць В.М. Про виконання цільового наукового проекту «Економічні, техніко-технологічні та екологічні імперативи цільового розвитку енергетики України» (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 13 березня 2019 року). *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 6. С. 37—47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2019_6_8
4. Краснова Ю.А. Міжнародно-правове регулювання забезпечення екологічної безпеки. *Адміністративне право і процес*. 2016. № 1 (15). С. 96—105.
5. Загурський О.Б. Міжнародний досвід забезпечення екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 187—190.

Надійшла 24.05.2022

Прорецензована 27.05.2022

Підписана до друку 31.05.2022

REFERENCES

1. Denisov N., Averin D. Environmental Assessment and Recovery Priorities for Eastern Ukraine. Kyiv, 2017 [in Ukrainian].
2. Environmental security in the conditions of globalization of the world economy. M.A. Khvesyk (Ed.). Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
3. Heyets V.M. On the implementation of the target scientific project «Economic, technical and technological, and ecological imperatives of the target development of energy industry of Ukraine» (transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, March 13, 2019). *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2019, No. 6, pp. 37-47, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2019_6_8 [in Ukrainian].
4. Krasnova Y.A. International legal regulation of environmental security. *Administrative Law and Process*, 2016, No. 1 (15), pp. 96-105 [in Ukrainian].
5. Zahurskyi O.B. International experience of environmental security in economic activity. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 2020, No. 2, pp. 187-190 [in Ukrainian].

Received on May 24, 2022

Reviewed on May 27, 2022

Signed for printing on May 31, 2022

Volodymyr Ustymenko, Dr. Sci. (Law), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine and the NALS of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Presidium of the NAS of Ukraine
54, Volodymyrska St., Kyiv, 01030, Ukraine

Olena Tarasevych, Dr. Sci. (Econ.), Assoc. Prof.,
Head of the Department of Economic and Legal Problems of Urban Studies
Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine
2, Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

Roman Kirin, Dr. Sci. (Law), Assoc. Prof., Leading Research Fellow
of the Department of Economic and Legal Problems of Urban Studies
Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine
2, Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

Yelyzaveta Gradoboieva, PhD (Econ.), Senior Research Fellow
of the Department of Economic and Legal Problems of Urban Studies
Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine
2, Marii Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

ECONOMIC AND LEGAL DIMENSION OF ENSURING
URBAN ENVIRONMENTAL SECURITY: WORLD
EXPERIENCE AND CONCLUSIONS FOR UKRAINE

The economic and legal aspects of the world experience in ensuring, restoring and strengthening urban environmental security in the conditions of globalization, social transformations and military impact on the environment are analyzed. The existing normative-legal and economic foundation of the system of environmental security of cities (urban environmental security), formed at the international and European levels, is studied. It is substantiated that the conducted economic and legal analysis of world experience in ensuring urban environmental security can and should be adapted in the process of developing national conceptual, strategic or program documents in the field of management, financing and implementation of measures to normalize the quality of environment and life of citizens in technogenically loaded Ukrainian cities. Proposals were made for the adaptation and using in Ukrainian cities the world experience in restoring the environmental security of cities affected by the military impact. In particular, it is proposed to supplement the EU Program for Financing Environmental Protection and Climate Action for 2022-2027 with a special sub-program for Ukraine «Post-war Environmental Recovery». The authors substantiate the expediency of using the tested tools and expertise of international organizations specified in the UN Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques for the collection, systematization and comprehensive evaluation of information and data on the impact of military conflicts on the environment to develop effective and internationally recognized (certified, standardized) methods for determining the loss and damage caused to Ukraine by the armed aggression of the Russian Federation. This will create a normative-legal basis for their recovery and thus contribute to the restoration and strengthening the environmental security of Ukrainian cities.

Keywords: *urban environmental security; security of cities; military impact; natural environment; post-war environmental recovery.*